

Оригинални научни рад
УДК: 75.052.046.3(497.115)"18"
DOI: 10.5937/zrffp54-47747

ИКОНЕ ЗОГРАФА ХАЏИ КОСТАДИНА КРСТЕВА У ДОБРОТИНУ И КОСОВСКОЈ КАМЕНИЦИ

Ивана С. ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЋ¹

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Лепосавић (Србија)

---

¹ ivanaznarju@yahoo.com <https://orcid.org/0000-0001-5025-578X>

Примљен: 16. 11. 2023.

Прихваћен: 17. 6. 2024.

ИКОНЕ ЗОГРАФА ХАЦИ КОСТАДИНА КРСТЕВА У ДОБРОТИНУ И КОСОВСКОЈ КАМЕНИЦИ²

Кључне речи:

Добротин;
Косовска
Каменица;
Хаџи Костадин
Крстев;
иконостас;
црквена уметност
XIX века;
Рашко-призренска
епархија.

Сажетак. У тексту се презентују иконостаси које је у црквама Светог Димитрија у Добротину и Светог Николе у Косовској Каменици израдио Хаџи Костадин Крстев, велешки зограф. Иконе за оба иконостаса насликао је 1862. године, годину дана након што је израдио иконе за иконостас у цркви у Великом Ропотову, који је публикован пре неколико година. С обзиром на то да се ради о олтарским преградама које су израђене у складу са актуелном зографском пикторалном поетиком, и веома сличним програмом, у овом раду обрађене су заједно. Циљ овог текста је, између осталог, да се скрене пажња на нововековну црквену уметност која сведочи о дугом и непрекинутом животу Срба на тлу данашњег Косова и Метохије, а која је угрожена новим естетско-практичним тенденцијама.

² Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије од 3. фебруара 2023. године (бр. Уговора 451-03-47/2023-01/200020).

У црквама Светог Димитрија у Добротину код Липљана и Светог Николе у Косовској Каменици налазе се иконостаси чије је иконе сликао велешки зограф Костадин Крстев, који се често потписивао као Хаџи. Овај сликар, недовољно познате биографије, био је син зографа Крсте из Велеса, од којег је и учио сликарски занат. Његов сликарски опус чине радови на тлу данашње Северне Македоније и јужне Србије. Срећу се у црквама Светог Николе у Куманову, Светог Димитрија и Светог Пантелејмона у Велесу, Светог Николе у Штипу, Согленском манастиру, Цркви Светог Атанасија у Доњем Чичеву, и црквама у местима Мургаш и Неготино (Томовски, 1959, стр. 56; Василиев, 1965, стр. 267; Балабанов, 1970, стр. 11–13; Поповска-Коробар и Зисовска, 2000, стр. 8; Поповска-Коробар, 2002, стр. 88). На тлу Рашко-призренске епархије радио је на осликовању цркве манастира Девича, затим иконостас у Цркви Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову код Ѓилана (1861–1864), иконостас и зидно сликарство у Добротину (1862), као и све иконе, осим празничног реда, за иконостас у Цркви Светог Николе у Косовској Каменици (1862). Такође, са зографом Игњатом из Велеса, који му је помагао у осликовању цркве у Добротину, израдио је и сликану декорацију за трон чудотворне иконе Пећке Краснице у Пећкој патријаршији. Такође, сликао је и иконе за иконостас у Цркви Светог Прокопија у Прокупљу (1847) (Николовски, 1984, стр. 20; Женарју Рајовић, 2016, стр. 90–91; Женарју Рајовић, 2019, стр. 271–282; Марковић, 2022, стр. 308).

Иконостаси у Добротину и Косовској Каменици, као и онај у Великом Ропотову, представљају скромне трозонске конструкције од дрвета. Израђени су према балканском културном моделу, тј. према зографској пикторалној поетици (Макуљевић, 2006, стр. 17–29). Међусобно се разликују по димензијама, односно по броју икона. Мање престоних и икона у вишим зонама има добротински иконостас, који истовремено има више двери, што је било условљено димензијама храма и захтевима наручилаца. Иконостаси се разликују и по висини зоне сокла, која је у Каменици изведена као у Великом Ропотову – нешто је виша него што је било уобичајено (Женарју Рајовић, 2019, стр. 273). Ово сликарство карактерисали

Слика 1. Иконостас у цркви Светог Димитрија у Добротину
(Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

су традиционалност, поетика ретроспективности, коришћење устаљених иконографских образаца, злата и флоралних мотива (Макуљевић, 2003; Макуљевић, 2005, стр. 21–25).

Доброћин

Село Добротин налази се на око 5 км источно од Липљана, а Црква Светог Димитрија која се у њему налази подигнута је за време османске власти.³ На време изградње указује чињеница да је црква делимично укопана у земљу, око 1,5 м (Ивановић, 1987, стр. 433). Њен данашњи изглед резултат је радова средином XIX века, након што је православним хришћанима у Рашко-призренској епархији, као и свима у Васељенској патријаршији, низом реформи олакшана обнова храмова (Женарју Рајовић, 2016). Црква

³ На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима (*Службени гласник РС*, број 71/94), Влада Републике Србије донела је одлуку (05 број 633-4692/99, 25. јануара 2000. године) о утврђивању Цркве Светог Димитрија у Добротину за споменик културе. Одлука је објављена у *Службеном гласнику РС*, број 5 од 17. фебруара 2000. године.

је грађена каменом и опеком и омалтерисана је фасадама без украса. То је једноставна једнобродна грађевина правоугаоне основе, са полукружном апсидом и простором наоса и припрате који нису раздвојени. Засведена је полуобличастим сводом и покривена двосливним кровом. Цела црква осликана је 1862. године када је израђен и иконостас, а овим подухватима сачувани су опширни приложнички натписи, који, осим о приложницима, сведоче да је цркву украшавао зограф Хаџи Костадин Крстев из Велеса.⁴

Иконостас у Цркви Светог Димитрија у Добротину је скромна дрвена конструкција, која је у неким скоријим интервенцијама обојена у златну боју.⁵ Има сведену рељефну декорацију у виду розета у надверјима, док су чак и царске двери у потпуности лишене украса, а нису ни осликане. Надверје царских двери залази у другу зону у којој су смештене иконе светитеља и Великих празника. Осим неукрашених двокрилних царских двери, овај иконостас има и северне и јужне двери које су осликане. Има свега две престоње иконе и под њима високе парапете, такође без сликане декорације. Изнад престоних икона налазе се два реда икона, произвољно распоређених, на којима су ликови светитеља и представе Великих празника. Све иконе имају двоструки сликани оквир, унутрашњи у боји злата и спољашњи црвене боје. На самом врху иконостаса налази се монументални крст са Христовим распећем. На неколико икона у вишим зонама налазили су се приложнички натписи, али је само на икони Покрова Пресвете Богородице сачуван натпис да је она дар Милована Рашића. Имена других дародаваца нису читљива. Иконостас представља јединствену целину са зидним сликарством, са којим репрезентује црквену уметност XIX века не само у Рашко-призренској епархији већ и на читавом Балкану.

Лево, односно северно од северних двери, традиционално је смештена престоња икона Богородице са Христом Младенцем. Насликани су спрам плаве позадине са белим облацима, коју украшавају и златни медаљони са сигнатурама ѿѿѿ ѳѿ и ѿѿ ѿѿ . Богородица је насликана исподпојасно, у трочетвртинском профилу, одевена у плаву хаљину и ружичасти мафорион, са детаљима који се јављају и у Великом Ропотову и у Косовској Каменици – попут златних поруба са разнобојним каменчићима, бисерима и висећим белим нитима. Богородица је благо нагнута ка Христу којег држи на левој руци и ка којем указује десном руком. Христос Младенац је, такође, одевен као на већ поменутих иконама, у богато набраној плавој туници са златним оковратником и црвеним огртачем који му пада преко левог рамена и спреда преко ногу. Десном руком благосиља док у левој држи малу књигу златних корица. На глави има вотивни сребрни нимб. Усмерен је ка Богородици својом постуром, али не гледа у њу.

⁴ Натпис из нише на јужном зиду публикован је у Ивановић, 1998, стр. 27.

⁵ На фотографијама Покрајинског завода за заштиту споменика културе из Приштине, које су настале осамдесетих година XX века, иконостас је био плаве боје.

Слика 2. Исус Христос Сведржитељ (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

Јужно од царских двери је икона Исуса Христа Сведржитеља (ѿ хс вседержитељ), који је насликан фронтално и допојасно, спрам плаве позадине са облацима. Стандардне физиономије, Христос је одевен у црвени хитон са златним појасом и плавим химатионом, који су оперважени златним порубима. Док на златном нимбу има иницијале ѿ ѿ њ, и благосиља десном руком, у левој руци држи отворену књигу. У њој су исписани стихови из Јеванђеља по Матеју „Приндите ко / мнѣ всѣ трѣ / ждѣющіи са / њ ѿбременѣн / нѣн, њ ѡзъ / оупокѡю вы. / возмѣте / возмѣте / њго мѡѣ на / себѣ, њ навѣн / те са ѿ мене / ѡко крѡтокъ / есмѣ њ смрѣнъ / сѣрдцемъ: н ѡбръщете” (Мт. 11, 28–29).⁶ На овој икони налази се потпис сликара, исписан златним словима испод дела Христовог епитета вседер: „рѡкѡю · хс · Костандѣнъ Зографъ / њъ велесѣ. 1862”.⁷

Бочне двери једноставног су облика, у виду равне дрвене плоче правоугаоног облика, која је у целости осликана стојећим

фигурама светитеља. На северним дверима је архангел Михаило, док је на јужним Свети архиђакон Стефан, што представља стандардно решење на иконостасима XIX века (Женарју Рајовић, 2016, стр. 136–137). Обојица су насликани на неутралној плавој подлози. Архангел Михаило (Архистратѣгъ Мѣхѡѡлъ) на себи има војничку униформу са златним детаљима, попут рубова на плавој туници и оклопа, па чак и чизама. У десној руци држи мач, а у левој сферу са Христовим монограмом. Свети архиђакон Стефан (Первѡмѡчѣнѣ њ Архидѡконъ Стефанъ) одевен је у ђаконску одежду златасте боје, украшену цветним мотивима. Преко левог рамена и под десном руком има пребачен бели орар украшен крстовима и речима свѣтъ, чиме ђакони као анђели на небу непрестано славе Бога (Гогољ, 1995, стр. 6).

У другој зони налази се осам икона на којима су сликани светитељи и Велики празници. Над северним дверима и престолом иконом Богородице са Христом су: Свети Георгије (Свѣтѣи Блг. Мч. Геѡргѣ), Рођење Христово (рѡж

⁶ Исте речи понављају се и на иконама Исуса Христа Сведржитеља које је Хаџи Костадин сликао за цркве у Великом Ропотову и Косовској Каменици. Опширније видети у Женарју Рајовић, 2016, стр. 139; 2019, стр. 275.

⁷ Овај натпис публикован је у Ивановић, 1998, стр. 26.

дество Хрсто̀во), Вазнесење Христово (Вознесе́ние Хрсто̀во) и Свети јеванђелист Матеј (Сѣ́тъиѣ ѿпѣл ѿ ѣвѣ́листвѣ Матѣѣ.), док су над престолом иконом Христа Сведржитеља и јужним дверима Покров Пресвете Богородице ((покр)о̀вѣ пресѣ́ла Бѣ́ы), Светих четрдесет Севастијских мученика (сѣ́тъхъ. 40. мѣ́тѣ. вѣ. сѣв. ѣ́зѣ́ мѣ́тѣ), Свети Лука (Сѣ́тъиѣ ѿпѣл ѿ ѣвѣ́листвѣ ѿ Лука) и Свети Никола (Сѣ́тъиѣ Нѣ́колан). Изнад њих је ред од још десет икона, будући да су ту смештене и две иконе изнад надверја царских двери. Овде се налазе: Свети Јован Златоусти (Сѣ́тъ. ѿ ѿвѣ́нъ Златоуствѣ), Рођење Богородице (Рождество пресѣ́ла Бѣ́ы), Свети јеванђелист Јован (Сѣ́тъ. ѿпѣл ѿ ѣвѣ́листвѣ ѿ ѿвѣ́нъ), Крштење Христово (Богоавлѣ́ние Хрсто̀во.), Улазак у Јерусалим (Вхѣ́дъ во ѿѣрѣ́лѣ́мъ тѣ хѣ), Васкрсење Христово (Воскресе́ние Хрсто̀во), Успење Богородице (о̀вѣспѣ́ние пресѣ́ла Бѣ́ы), Свети Јеванђелист Марко (Сѣ́тъ. ѿпѣл ѿ ѣвѣ́листвѣ Мѣ́рко.), апостоли Павле (Сѣ́тъиѣ ѿпѣлѣ Пѣ́вѣлѣ.) и Петар (Сѣ́тъ. ѿпѣл Пѣ́трѣ.). Светитељи су сликани на плавим позадинама, сви одевени у хитон са златним оковратником и химатионом. Јеванђелисти у рукама држе јеванђеља са цитатама својих првих стихова. Све наративне сцене одговарају упутствима у сликарским приручницима и иконопису XIX века на тлу Рашко-призренске епархије и других суседних области. Евидентно је да не постоји одређени распоред по којем су поређане иконе на иконостасу, а вероватно је размештај продукт каснијих интервенција, можда услед дојења конструкције иконостаса. Приметно је и да међу овим иконама нема иконе Исуса Христа, која би са иконама јеванђелиста и апостола чинила Сабор са апостолима (Макуљевић, 2008, стр. 99).

Слика 3. Свети Лука и Свети Никола (Аутор)

Свети Георгије насликан је на пропетом белом коњу како копљем пробада аждају. Традиционални коњанички портрет подразумева и одевање светог ратника у војничку одежду, са црвеним плаштом који се драматично вијори. Сцена је смештена у врло једноставан пејзаж. У дну иконе, у спољашњем сликаном оквиру налазио се приложнички натпис, али је икона изгуљена у овом делу и није могуће прочитати име приложника (п(р)ложн) за в(ѣ)тнн) (спом(е)нъ жн[...]) [...]. Рођење Христово традиционално је решено сликањем Христа Младенца у јаслама испред пећине. Око њега су Богородица, Јосиф и анђео, који се клањају, са рукама прекрштеним на грудима. Представљени су и во, коњ, као и два пастира, те звезда која се спушта на јасле са неба.⁸ Вазнесење Христово композиционо је подељено на два хоризонтална појаса. У доњем делу, на средини, налази се Богородица окружена апостолима који гледају ка небу. Изнад Богородице је анђео са свитком на којем су речи „мв / жнѣ / гал / нлѣ / искї / то / сто / [...]”. У горњем делу иконе је Исус Христос који се на облаку узноси на небеса и благосиља. Фланкиран је фигурама анђела који стоје на облацима и свирају трубе.⁹ Свети јеванђелист Матеј насликан је са дугом седом брадом и косом свезаном на потиљку, у зеленој туници и црвено-плавом огртачу. Длан десне руке држи на грудима, док у левој руци има отворену књигу са речима: „Кнїга / родства / Іиса / Хрѣта / снѧ / Дѣдова / снѧ ѧ / враїмла. / ѧвраїмъ / рѣдн Іса- / ѧка: Ісаїкъ / же” (Мт. 1, 1–2).

Покров Пресвете Богородице представља Богородицу која стоји на облацима спуштених и раширених руку, одевена у плаву хаљину и ружичасти мафорион. Испод ње су врата пред којим стоји ђакон који кади. Иза ђакона је један апостол са рукама прекрштеним на грудима. Наспрам ђакона, лево од врата, стоје два архијереја. Ово решење одступа од оних чешћих на којима је сцена смештена унутар храма, пред иконостас, чиме је илустрован тренутак када је Свети Андреј угледао Богородицу у цариградском храму Пресвете Богородице Влахерне.¹⁰ У дну иконе сачуван је приложнички натпис: „(п)рложн) жн) За Вѣтнн) спом(е)нъ Мн)лованъ Р)шнн)ъ”. Светих четрдесет севастијских мученика је икона на којој су насликани римски војници у леденом језеру у Севастии, који су у њега бачени јер су исповедали хришћанску веру. Са леве стране је обала са топлим купатилом у које је ушао један поколебани војник. На небу је допојасна представа Исуса Христа који благосиља раширеним рукама, док је са обе његове стране

⁸ О иконографији Рођења Христовог више видети у Тимотијевић, 1989, стр. 97–101; и на основу Ерминије Дича зографа, видети Цветковски, 2019, стр. 412–414.

⁹ Више о овом мотиву видети у Женарју Рајовић, 2016, стр. 146. О иконографији Вазнесења Христовог видети у Тимотијевић, 1989, стр. 115–116; и на основу Ерминије Дича зографа видети Цветковски, 2019, стр. 518.

¹⁰ О теми Богородичиног покрова видети у Тимотијевић, 1987, стр. 122–124; Женарју Рајовић, 2016, стр. 188–189.

Слика 4.
Покров Пресвете
Богородице (Аутор)

по двадесет мученичких венаца.¹¹ Свети Лука је насликан са проређеном смеђом косом и брадом, у плавом хитону и ружичастом химатиону. Длан десне руке држи на грудима, а у левој држи Јеванђеље са текстом „Понеже / оубѡ днѡ / зн начаша / чинити / повѣстѣ / ѿ / ѿз вѣ- / ствован- / ныхъ вѣ / насъ ве / щѣхъ. / може” (Лк. 1, 1–2). Свети Никола има груграву седу браду и нешто дужу косу покупљену на потиљку. Одевен је у архијерејски орнат, који чине плави стихар, црвени фелон, сиви епитрахил и златни надбедреник. На грудима има крст, а у левој руци затворену књигу.

Свети Јован Златоусти приказан је са ретком смеђом брадом и густом косом свезаном на потиљку. Одевен је у пуни архијерејски орнат златне боје, са митром на глави. Десном руком благосиља, а у левој држи архијерејско жезло. У дну иконе постојао је приложнички натпис, али име приложника више није видљиво (при(ложн) За вѣтнн споменѣ [...]). Рођење

¹¹ О теми мученика страдалих у Севестији видети Павловић, 2009.

Богородице је наративна сцена смештена у ентеријер. На десној страни је Света Ана, која седи у постељи са балдахинском конструкцијом, док је поред ње богато постављена трпеза са које је узела чашу. Поред трпезе је девојка која је служи, а иза ње су још две девојке, од којих је једна на вратима. У позадини је Јоаким, док је у првом плану мала Марија у колевци и поред ње девојка која преде вуну. Свети јеванђелист Јован насликан је у плавом хитону и црвеном химатиону, и као и остали јеванђелисти десни длан држи на грудима, а у левој држи отворену књигу у којој је текст: „Ѡъ нача / лѣ бѣ / слѡво, / н слѡво / бѣ къ / Ѡѣѣ, / н Ѡѣѣ / бѣ слѡво / сѣн бѣ / ѣсннн / къ Ѡѣѣ. / Ѡса [...]” (Јв. 1, 1–2). На икони Крштења Христовог, која је сигнирана по свом народном називу као Богојављење, Исус Христос стоји у реци Јордан, са рукама прекрштеним на грудима и белом перизомом преко бедара. На обали лево од Христа налази се Свети Јован Крститељ, који је десну руку положио на Христову главу. Десно од Христа, на другој обали, налазе се два анђела у ђаконским одежама, са платном које пружају Христу.¹² Са неба се ка Христу спушта голуб Светог Духа. На икони Христовог тријумфалног Уласка у Јерусалим, Исус Христос је насликан на магарцу, како као владар и свештеник у левој руци држи свитак а десном руком благосиља.¹³ Иза њега су апостоли, док су испред Јудејци, који га дочекују на капији града. Васкрсење Христово креирано је као Христов тријумфални излазак из гроба.¹⁴ Ради се о поједностављеној верзији у којој централни део иконе заузима Христос који левитира над отвореним и поломљеним гробом, са црвеном заставом са крстом. Под њим су три римска војника, од којих један спава. Успење Богородице насликано је спрам неутралне плаве позадине, са мноштвом фигура. У средишту је одар са Богородичиним телом око којег су апостоли и архијереји, а покрај њене главе је апостол Петар који кади. Испред одра је насликана епизода са Јеврејином Јефонијем, који је хтео да преврне одар, и анђелом, који му је због тога одсекао руке.¹⁵ Иза одра стоји Христос који у рукама држи Богородичину душу насликану попут новорођенчета. Са обе његове стране су анђели са упаљеним свећама, између којих су драматични облаци. Свети јеванђелист Марко насликан је са заобљеном смеђом брадом, и нешто дужом косом, у зеленој туници са златним оковратником и црвеном химатиону. Једини од свих насликаних јеванђелиста обема рукама држи отворену књигу, а у њој је цитат првог стиха Јеванђеља: „Ѡчѣло / ѣвѣла ѣса / хрѣта / сѣла / бѣѣла. ѣак / оже естѣ / писано во

¹² О иконографији Крштења Христовог видети у Тимотијевић, 1989, стр. 103–107; и на основу Ерминије Дича зографа видети Цветковски, 2019, стр. 480–481.

¹³ Видети Тимотијевић, 1989, стр. 109–111; Цветковски, 2019, стр. 484. Овако су решене и иконе на иконостасима у Каменици, Стражи и Вучитрну, дела три различита зографа. Више о томе видети у Женарју Рајовић, 2016, стр. 145.

¹⁴ Видети Тричковска, 1991, стр. 210; Тимотијевић, 1989, стр. 111–114.

¹⁵ Видети у Тимотијевић, 1989, стр. 124–129; Цветковски, 2019, стр. 420–422.

Слика 5. Богородица, део монументалног сликаног Распећа (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

Слика 6. Свети Јован Претеча (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

/ прорѣцѣхъ / се ѡзъ / посылаю / ѡтѣ гла мо / егѣ прѣд / лицѣмъ / твоимъ, ѡ / же оуѣгото” (Мк. 1, 1–2). На самом крају реда налазе се иконе Светих апостола Петра и Павла, уобичајених физиономија. Прва је икона Светог апостола Павла у зеленом хитону и ружичастом химатиону, са десном руком на грудима и затвореном књигом у левој руци. Свети апостол Петар је у зеленом хитону и ружичастом химатиону, са десном руком на грудима и затвореном књигом у левој руци.

Врх иконостаса крунисан је монументалним крстом на којем је насликан распети Христос. Крст има дуборезни оквир и тролисне завршетке у којима су насликани симболи јеванђелиста. Његову основу чини насликана Адамова лобања од које полазе два дуборезна афронтирана змаја. Неизоставне рипиде са ликовима Богородице и Светог Јована Богослова нису сачуване уз крст, али је њихов изглед познат на основу

старих фотографија.¹⁶ Богородица стоји спуштених и раширених руку и гледа на горе (ка Христу), док Свети Јован главу држи ослоњену на десни длан, а левом руком држи један крај свог огртача.

У храму се налазе и две монументалне иконе које је, такође, сликао Хаџи Костадин из Велеса – обе су доста оштећене. Једна представља коњанички портрет патрона храма, Светог Димитрија (СѢЊИИ ВЛК. МѢЧЕН. ДИМІТРИА.), са вотивним сребрним нимбом. Светитељ је насликан у пејзажу како убија цара Калојана, док га анђео са неба овенчава цветним венцем.¹⁷ Друга је икона Светог Јована Претече (СѢЊИИ [...] ПРѢДТѢЧЪ.), који је насликан допозасно, са крилима и својом декапитираном главом у здели.¹⁸ Сачувана је и једна мала целивајућа икона Светог Димитрија, која је изузетно оштећена.

Косовска Каменица

Косовска Каменица налази се на око 27 км североисточно од Њилана, у области новобрдске Криве Реке. Црква Светог Николе подигнута је 1862. године као једнобродно здање полуобличастим сводом и двосливним кровом.¹⁹ Има веома мрачан ентеријер, а карактерише је и галерија над припратом, којој је сачувана првобитна дрвена решеткаста ограда таласасте структуре. У каснијим интервенцијама, на западној страни цркве дозидана је затворена спољашња припрата са троспратним звоником (Женарју Рајовић, 2018, стр. 317). Црква је одмах по изградњи добила иконостас који је израдио Хаџи Костадин Крстев. Након њега, Василије Ђиноски био је ангажован да дослика иконе Великих празника (Женарју Рајовић, 2016, стр. 85). Није нам познато зашто их Хаџи Костадин није израдио. Овај иконостас је све до 1905. године био једини украс црквеног ентеријера. Тада је, уз благослов рашко-призренског митрополита Нићифора, цркву осликала тајфа Аврама Дичића (Женарју Рајовић, 2018).

Иконостас у Цркви Светог Николе у Косовској Каменици је нешто другачијег изгледа, али израђен и осликан према истоветним пикторалним и догматским принципима. И овде је конструкција новија или накнадно бојена, док је зона сокла, такође, без украса. Има пет престоних икона,

¹⁶ Фотографије преузете су из Покрајинског завода за заштиту споменика културе из Приштине.

¹⁷ Налазила се на северном зиду, поред иконостаса.

¹⁸ Икона се налазила на јужном зиду, поред иконостаса.

¹⁹ На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима (*Службени гласник РС*, број 71/94), Влада Републике Србије донела је одлуку (05 број 633-3721/97, 17. октобра 1997. године) о утврђивању Цркве Светог Николе у Косовској Каменици за споменик културе. Одлука је објављена у *Службеном гласнику РС*, број 51 од 13. новембра 1997.

Слика 7. Иконостас у Цркви Светог Николе
у Косовској Каменици (Зоран Вујић)

левој, и Богородицом (Мѣр Бжѣа), на десној страни, заузимају централну позицију. Из отвореног неба ка Богородици се спушта голуб Светог Духа. У односу на двери у Великом Ропотову, архангел у Косовској Каменици има мање детаља на одећи и телом је више окренут ка Богородици коју такође благосиља једном руком док у другој држи цвеће. Богородичина глава је мало погнутија, а одежда је нешто сведенија.²³

Слика 9. Света Петка, Свети Филип и Андреј (Аутор)

Изнад Богородице и архангела налазе се кружни медаљони са ликовима старозаветних пророка. Над архангелом Гаврилом налази се старозаветни пророк и цар Давид (Сѣ ѡр Давѣтъ), док је над Богородицом Соломон (Сѣ ѡрѣ Соломонъ). Као и на дверима у Великом Ропотову, ради се о допојасним представама светитеља у владарским одеждама који држе исписане свитке. Тако је у рукама Давидовим текст „Блѣ / женѣ / мѣшѣ / њѣ / не њде / насѣ / вѣт / неѣ / стѣ / вѣ” (Пс. 1, 1), док је код Соломона „Пра- / вѣднѣ / цѣ, / вѣвѣ- / кнѣжѣ / вѣст / ѣ” (Прем. 5, 15). У дну двери налазе се два одвојена правоугаона поља у којима су насликане стојеће фигуре Светог Николе (Сѣѣн николѣ(.)) Мѣрлѣкѣскѣхъ) и Светог Атанасија Александријског (Сѣѣн Ѧфанѣсна Ѧлѣксандрѣскѣхъ). Оба светитеља су у архијерејским одеждама и са митрама на глави, приказани како благосиљају десном руком. Свети Никола у другој руци држи жезло, а Свети Атанасије исписани свитак на којем се једва разазнају речи „нѣ не- нѣ рѣ[...] нн [...]”.

Зограф Костадин је у другој зони насликао четрнаест икона. Оне представљају сабор светих апостола са Исусом Христом, али им је додата и икона Свете Петке којом започиње овај ред. Сви светитељи сликани

²³ О иконографији Благовести видети у Тимотијевић, 1989, стр. 120, и на основу Ерминије Дича зографа видети у Цветковски, 2019, стр. 412–414.

Слика 10. Свети апостол Петар (Аутор)

су спрам двобојне позадине која симболише пејзаж – доњи део је зелене, а горњи део је плаве боје. Све иконе имају сребрни и црвени сликани оквир. Сликара је водио рачуна о симетрији када је сликао и распоређивао иконе у овој зони, имајући у виду захтев приложника да се ту смести и Света Петка, али имајући у виду и традиционални распоред апостолских икона у складу са литургијским распоредом. Према њему, Христос се поставља у средину, око њега су Свети Петар и Павле, њих потом фланкирају по две фигуре јеванђелиста, и око њих су преостали апостоли.²⁴ Сликара је водио рачуна о симетрији и у погледу тога на коју

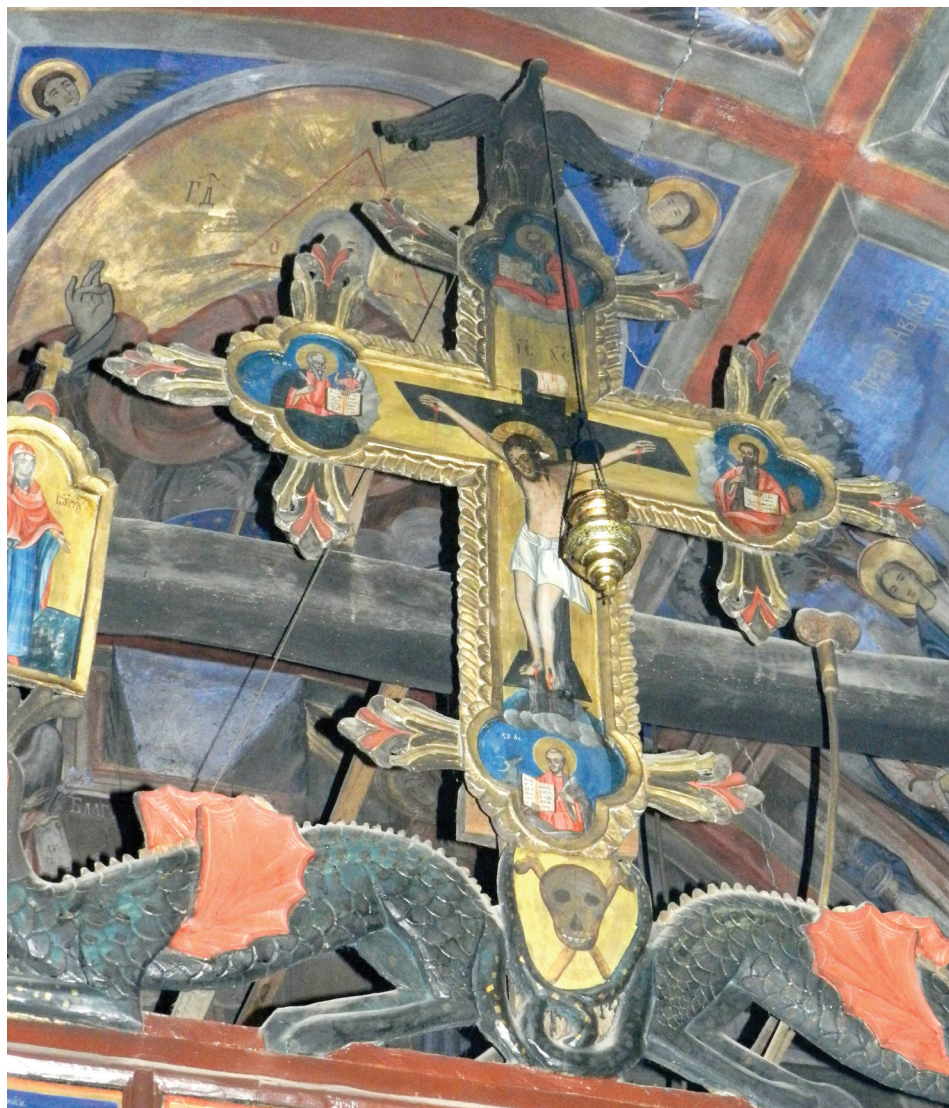
страну су окренути светитељи у зависности од тога јесу ли лево или десно од Христа, као и у којој руци држе затворену књигу златних корица. Због тога сви који су лево књигу држе у десној руци, а они који су десно књигу држе у левој. Отворене књиге са исписаним текстом имају Христос и јеванђелисти, али су књиге јеванђелиста доста нечитке, премда је јасно да носе прве цитате својих власника. Христос у рукама држи књигу у којој су исписане речи из Јеванђеља по Матеју (Мт. 11, 28–29). Апостоли лево од Христа одевени су у тунике и огртаче различитих боја, али они који су десно од њега на себи имају зелене тунике и црвене огртаче.

Света Петка (Свѣтъ прѣп. Матер нашеѧ Параскѣва) насликана је у црвеној хаљини, са мрком кукуљицом на глави и белим мученичким крстом у руци. За њом се ређају иконе: Светих апостола Филипа (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Филѣпѧ), Андреја (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Андрѣа:) и Симона (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Сѣмонѧ).²⁵ Потом се налазе иконе светих апостола и јеванђелиста Луке (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ ѧ ѣваѧѣ: Лѡкѧ) и Марка (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ ѣваѧѣлѣстѧ Мѧрко:), апостола Петра (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Пѣтрѡѧ), Исуса Христа (Ѥсѣ Хѣсѣ), апостола Павла (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Пѧвѣлѧ) и јеванђелиста Матеја (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ ѣваѧѣлѣстѧ Матѣа) и Јована (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ ѣваѧѣлѣстѧ Јѡванѧ:). На три последње иконе у овом реду насликани су свети апостоли Јаков (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Јѧковѧ), Вартоломеј (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Варѡломеа:) и Тома (Свѣтъиѧ ѧпѣлѧ Фѡма:).

На врху иконостаса налази се монументални, дуборезом украшени, крст са сликаном представом распетог Христа. Дуборезни украс иде дуж

²⁴ Распоред ипак није сасвим идеалан. Упоредити Таранушенко 1975, стр. 139; Тимотијевић, 1996, стр. 114.

²⁵ Икона је горела и има велико оштећење по целој својој површини.

Слика 11. Распеће Христово (Аутор)

ивица крста и тролисних завршетака његових кракова. Такође, из тих завршетака гранају се и по три разлистале гране. Распети Христос окружен је ликовима Јеванђељиста који су смештени у поменуте тролисне завршетке. Сликани су са исписаним Јеванђељима и својим симболима. Носећа конструкција крста веома је слична оној у добротинској цркви – поље са сликаном Адамовом лобањом и по два змајолика бића са црвеним крилима која излазе из њега. Из ових бића излазе иконе са стојећим фигурама

Богородице и Светог Јована Богослова, крунисане дрвеним крстовима на врху. На овом иконостасном крсту сачуван је и голуџ на самом врху, из чијег кљуна виси кандило.

Закључак

Све иконе које је сликао Хаџи Костадин из Велеса у Великом Ропотову 1861. године, као и у Добротину и Косовској Каменици наредне, 1862. године, веома су сличне. Ради се о сликарству које карактерише зографска пикторална поетика, која је у XIX веку била у складу са духовним идеалима наручилаца, верском обновом и балканским културним моделом. У маниру Хаџи Костадина препознатљиви су ликови са великим бадемастим очима, чији облик прате танке повијене обрве, затим узак, а дугачак нос, и ситна уста. Добротинске и каменичке иконе зрелије су и успешније изведене, нарочито у погледу перспективе и физиономије, док су велико-ропотовске и каменичке иконе јачег колорита. На престоним иконама у Великом Ропотову биле су приметне необичне пропорције, односно главе светитеља несразмерно мале у односу на тело. Ово је значајно ублажено на престоним иконама у Косовској Каменици и не јавља се на престоним иконама у Добротину. Можда би то могло да укаже на редослед извођења сликарских радова. Иконе Хаџи Костадина нису најрепрезентативнија уметничка остварења XIX века на Балкану, али представљају изразите примере зографске пикторалне поетике. У Добротину заједно са зидним сликама чине јединствену целину и пример стваралаштва у поменутом културном и хронолошком оквиру, и то у сеоској средини било којег дела Балкана. Публиковање ових икона иде у прилог заокруживању досадашњег мапирања и проучавања опуса Хаџи Костадина из Велеса на територији Рашко-призренске епархије и представља базу за даљи рад на овој теми.

Литература

- Балабанов, К. (1970). *Велешкиџе зоџрафи иконоџисци во XIX век*. Титов Велес: Раџинови средџи.
- Василиев, А. (1965). *Бџлгарски вџзроџденски маџстори, живописци, резбари, строџтели*. Соџија: Наука и изкуство.
- Гогољ, Н. (1995). *Тумачење доџансџивене лиџурџије*. Београд: Логос.
- Женарџу Раџовиџ, И. (2016). *Црквена умеџносџи XIX века у Рашко-џризренској еџархиџи (1839–1912)*. Лепосавиџ: Институт за српску културу.
- Женарџу Раџовиџ, И. (2018). Зидно сликарство у цркви Светог Николе у Косовској Каменици. *Саоџшџења, L*, 317–336.
- Женарџу Раџовиџ, И. (2019). Иконостас Хаџи Костадина Крстева у цркви Светог арханџела Гаврила у Великом Ропотову код Гџилана. *Паџримониум.мк*,

- Списание за културно наследство – споменици, реставрација, музеи*, 9 (14), 271–282.
- Ивановић, М. (1987). Црквени споменици, XIII–XX век. У: А. Јевтић (ур.), *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа* (стр. 387–547). Београд – Призрен: Богословски факултет – Епархија рашко-призренска.
- Ивановић, М. (1998). Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији XIV–XIX/XX век. *Косовско-метохијски зборник*, 2, 13–36.
- Макуљевић, Н. (2005). Иконопис Врањске епархије 1820–1940. У: М. Тимотијевић и Н. Макуљевић (ур.), *Иконопис Врањске епархије* (стр. 11–42). Београд – Врање: Филозофски факултет, Катедра за историју уметности новог века – Епархија врањска Српске православне цркве.
- Макуљевић, Н. (2006). Плурализам приватности. Културни модели и приватни живот код Срба у 19. веку. У: А. Столић и Н. Макуљевић (ур.), *Приватни живот код Срба у деведнаестом веку* (стр. 17–53). Београд: Слио.
- Макуљевић, Н. (2008). Литургија, симболика и приложништво: иконостас цркве Свете Тројице у Врању. У: Н. Макуљевић (ур.), *Саборни храм Свете Тројице у Врању* (стр. 45–105). Врање: Фонд „Свети Прохор Пчињски” Православне епархије врањске.
- Марковић, Ј. (2022). Делатност велешких зографских радионица на простору Нишке епархије у првој половини XIX века. *Пајримониум.мк, Списание за културно наследство – споменици, реставрација, музеи*, 15 (20), 299–310.
- Николовски, А. (1984). Уметноста на XIX век во Македонија (извод од студијата). *Културно наследство*, 9, 5–37.
- Павловић, Д. (2009). Култ и иконографија Четрдесеторице севастијских мученика у Србији XIII века. У: М. Ракоција (ур.), *Ниш и Византија VII* (стр. 293–305). Ниш: Град Ниш – Универзитет у Нишу – Нишки културни центар.
- Поповска-Коробар, В. (2002). Зографите Крсте од Велес и Крсте Поп Трајанович. *Прилози МАНУ*, XXXIII (1), 87–114.
- Поповска-Коробар, В. и Зисовска, Ј. (2000). *Икони од Кумановско во црквама Св. Никола во Куманово*. Куманово: Народен музеј Куманово.
- Ракић, С. (1998). *Иконе Босне и Херцеговине (16–19. вијек)*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
- Таранушенко, С. (1975). О Украјинском иконостасу XVII и XVIII века. *Зборник за ликовне уметности*, 11, 113–144.
- Татић-Ђурић, М. (1973). Икона Јована Крилатог из Дечана. *Зборник Народног музеја*, 7, 39–51.
- Тимотијевић, М. (1987). Идејни програм зидног сликарства у припрати манастира Крушедола. *Саопштења*, XIX, 109–126.
- Тимотијевић, М. (1989). Иконографија Великих празника у српској барокној уметности. *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 25, 95–133.
- Тимотијевић, М. (1996). *Црква Свете Георгије у Темнишвару*. Нови Сад: Матица српска.
- Томовски, К. (1959). Велешките мајстори и зографи во XIX и XX век. Преглед на творештвото. *Културно наследство*, V, 51–59.

- Тричковска, Ј. (1991). Западначки утицаји на црквено сликарство у Македонији преко зографа Михајла и Димитра из Самарине. У: Д. Медаковић (ур.), *Западноевропски барок и византијски свети* (стр. 207–212). Београд: САНУ.
- Цветковски, С. (2019). *Ерминијаџа на Дичо Зоџраф (1844. и)*. Скопје: Каламус.
- Makuljević, N. (2003). The „Zograph” model of Orthodox painting in Southeast Europe 1830–1870. *Balkanica*, 34, 385–405.

Ivana S. ŽENARJU RAJOVIĆ

Institute for Serbian Culture Priština – Leposavić
Leposavić (Serbia)

Icons of Zograf Hajji Kostadin Krstev in Dobrotin and Kosovska Kamenica

Summary

In the churches of St. Dimitrije in Dobrotin near Lipljan and St. Nicholas in Kosovska Kamenica, there are iconostases whose icons were painted by the painter Hajji Kostadin Krstev from Veles in 1862. He worked on the territory of the Diocese of Raška and Prizren in the first half of the seventh decade of the 19th century, when he painted the church of the Devič monastery, created the iconostasis in the church of the Holy Archangel Gabriel in Veliko Ropotovo near Gnjilane, the iconostasis and wall painting in Dobrotin, as well as all icons, apart from those of the Great feasts, for the iconostasis in the church of Saint Nicholas in Kosovska Kamenica. Also, with the painter Ignjat from Veles, who helped him in painting of the church in Dobrotin, he created painted decoration for the throne of the miracle-working icon of Peć.

The iconostases in Dobrotin and Kosovska Kamenica, as well as the one in Veliko Ropotovo, are modest three-zone wooden constructions. They were made according to the Balkan cultural model and zographic pictorial poetics, and they differ slightly from each other in terms of dimensions and the number of icons. Both iconostases have modest or no relief decoration. The iconostasis in the church of St. Demetrius in Dobrotin has only two throne icons and high parapets under them, the imperial doors that are not even painted, and north and south doors that are painted. Above the throne icons there are two rows of icons, arbitrarily arranged, with figures of saints and representations of Great feasts. At the very top of the iconostasis, there is a monumental cross with the crucifixion of Christ. On several icons in the higher zones, there were inscriptions, but only the one on the icon of the Shroud of the Holy Virgin is preserved and states that it was a gift from Milovan Rašić. The names of other donors are not legible. The iconostasis represents a unique whole with the wall painting.

The iconostasis in the church of St. Nicholas in Kosovska Kamenica has a somewhat different appearance, but it was made and painted according to the same pictorial and dogmatic principles. It has five throne icons, the imperial and northern doors. In the second zone, there is a row of icons with the figures of the apostles, and above them a row of icons of the Great feasts, which are the work of Vasilije Djinoski. At the top, there is a painted Crucifixion of the Christ, set on the relief dragons. This paper presents in detail the iconography of all the icons, which were simultaneously compared to each other, as well as to the icons painted a year earlier in Veliko Ropotovo.

Keywords: Dobrotin; Kosovska Kamenica; Hajji Kostadin Krstev; iconostasis; church art of the 19th century; Diocese of Raška and Prizren.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).